

VÁNYAI MÁRTON

CSEND A VIHAR ELŐTT

A Vörös Hadsereg harctevékenysége a kitörés előtti órákban Buda területén

Budapest 1944–1945. évi ostromának történetében a kitörésként elhíresült eseményso-rozat immár évtizedek óta kiemelt érdeklődésre tart számot. Értelmezési keretei igen széles spektrumon mozognak attól függően, hogy egy adott narratíva mennyire épül elsődleges forrásokra, illetve a különböző jellegű források szintézisére, és persze nem utolsósorban attól, hogy mennyire felel meg a tudományos módszer követelményei-nek. Ilyen szellemi közegben a történettudomány igen előnyös helyzetben van, mivel az Oroszországi Föderáció Védelmi Minisztériumának Központi Irattára¹ elképesztő iramban és mennyiségben tesz online kutathatóvá a Vörös Hadsereg második világhá-borús tevékenységével összefüggő, minősítés alól feloldott, eredeti dokumentumokat.² Így mostanra megvalósulni látszik az a szerencsés állapot, hogy az ostromban részt vevő mindkét hadviselő fél nézőpontjából el lehet mesélni az eseményeket, a védők és támadók narratíváját ütköztetni lehet, így vizsgálva, hogy mik a közös pontok, hol található ellentmondás, és hol szükségesek még további kutatások. Emiatt immár le-hetséges lépést tartani a szünni nem akaró érdeklődéssel, miközben nem szükséges kompromisszumot kötni a szakmaiság rovására.

A fentieket szem előtt tartva kísérlem meg feltárni, hogyan teltek az utolsó órák az arcvonal szovjet oldalán, hogyan érte a kitörés a Vörös Hadsereget, illetve, hogy van-e alapja az „árulás-mítosznak”.³ Ehhez a legideálisabb források a szovjet lövészhadosz-tályok napi harcjelentései, illetve – ezek híján – hadinaplóik napi bejegyzései. Szükség esetén a hadműveleti összefoglaló jelentések is fogódzót nyújthatnak.⁴

A szűkebb értelemben vett harccselekmények elemzése előtt feltétlenül szüksé-ges áttekinteni, hogy mely szovjet lövészhadosztályok tartották harapófogóban a né-met–magyar védősereget Budán, 1945. február 11-én. A szovjet 83. önálló tengerész-gyalog-dandár nem képezi jelen tanulmány tárgyát, mert harctevékenységeről Buda

¹ Centralnij Arhiv Minyisztyersztva Oboroni Rosszjiszkoj Fegyerciji. (A továbbiakban: CAMO.)

² Vö. Pamjaty Naroda, 1941–1945 (<https://pamyat-naroda.ru/>), mely a CAMO által üzemeltett old-al. Jelen tanulmány írásának idején még csak az 1941 és 1945 közti időszakra vonatkozóan érhetők el a dokumentumok, de a várakozások szerint ez hamarosan kitolódik az 1939 és 1945 közti időszakra, tehát a teljes második világháborúra.

³ Bár megállapíthatatlan, hogy kitől származik az értesülés, miszerint a kitörést elárulták (esetleg kéme-k útján előre tudott róla a szovjet hadvezetés), az bizonyos, hogy az szélesebb körben Gosz-tonyi Péter munkája alapján kezdett terjedni. *Gosztunyi* 1998. 144–145. o.

⁴ A katonai terminológiával kapcsolatos kérdések tisztázásáért Számvéber Norbertnek mondok köszönetet.

Szovjet lövészadosztály	Élelmezési létszám⁵ (magyar önkéntesek nélkül)	Arcvonalszakasz
109. gárda-lövészadosztály	4 090 fő ⁶	Bem József tér–Fekete Sas utca–Margit körút
180. lövészadosztály	3 503 fő	Mechwart-liget–Gyógyfű utca
297. lövészadosztály	3 481 fő	Gyógyfű utca–Pálya utca
108. gárda-lövészadosztály	4 090 fő ⁷	Mészáros utca
25. gárda-lövészadosztály	3 389 fő	Mészáros utca déli része–Hegyalja út
320. lövészadosztály	3 342 fő	Hegyalja út–Gellért-hegy nyugati fele–Citadella
317. lövészadosztály	5 029 fő	Gellért-hegy délnyugati lejtői a Citadelláig
316. lövészadosztály	4 212 fő ⁸	Gellért-hegy keleti fele és déli térsége
Összesen	33 136 fő⁹	kb. 6 kilométer (Dunától Dunáig)

1. táblázat: A Budapestet körülzáró szovjet lövészadosztályok, 1945. február 11.¹⁰

ostromának legutolsó időszakára vonatkozóan rendelkezésre áll egy igen részletes forrásközlés (mely harcintézkedéseket és napi jelentéseket is tartalmaz).¹¹ Az alakulat február 11-én a Gellért-hegyet rohamozta dél felől, miután véres harcok árán sikerült átverekednie magát a Dombóvári úti vasúti töltésen. Élelmezési létszáma nagyságrendileg 2000 főre tehető, a dandár harcait két magyar önkéntes század is támogatta.

⁵ A létszám az 1945. február 1-jei állapotot mutatja. Ennél a 11-ei létszám feltételezésem szerint legfeljebb 5%-kal lehetett kisebb.

⁶ Egy lövészszázad nélkül. A 309. gárda-lövészszázad ugyanis Esztergom térségében harcolt, a Számár-hegy körzetében.

⁷ A hadosztály alárendeltségébe tartozó három lövészszázad közül egy, a 308. gárda-lövészszázad mélységben települt, hadműveleti tartalékban volt, február 11-én Istenhegy városrészben.

⁸ A 316. lövészadosztályhoz éppen február 11-én rendeltek egy magyar önkéntes századot, amely napközben még nem érkezett be/nem volt bevethető. A magyar önkéntes század első bevetése a kitérés felszámolásához köthet, már Buda külterületén.

⁹ A táblázatban szereplő számok végösszegéhez szükséges még hozzászámolni további 2000 főt a 83. önálló tengerészgyalog-dandárból! Alighanem a tényleges összlétszám akár több ezer fővel is kisebb lehetett, mert több csapatost sem tartózkodott a budai arcvonalon. A harcos létszám pedig az élelmezési létszámnak is csak a töredékét tette ki. Nagyságrendileg a bekerítési gyűrű teljes hosszában körülbelül 8000 főre tehető a szovjet gyalogsági harcos létszám.

¹⁰ A táblázat forrása Ungváry – Ványai 2019. 6. o. Az adatokat, ahol szükséges volt, pontosítottam.

¹¹ Harsányi 1969. 724–732. o.

A fenti lista egyben a tanulmány szerkezeti tagolását is mutatja: az arcvonalszakaszokat a Dunától a Dunáig (félkörben, a Margit körüttől a Gellért-hegyig) szovjet lövészadosztályok szerint haladva fogom vizsgálni.

Az 1. táblázat kapcsán szükséges hangsúlyozni, hogy az csak a budai arcvonalat veszi számba; a mélységben települt tüzéség, a (roham)utászalakulatok, a karhatalmi különítmények, illetve az áttelepülés közben vagy tartalékban lévő lövészadosztályok, lovasalakulatok további jelentékeny erőt képviseltek. Összességében a Budai Várnegyed és a német főerők között körülbelül 92 000 szovjet katona állhatott, és bár a kitörés pillanatában számos alakulat nem az események irányában tevékenykedett, azok nagy részét sürgősen a kitörők üldözésére vezényelték, városon belül és kívül egyaránt.¹² A kitörés kapcsán mérsékelt jelentősége van a szovjet fél szempontjából a harcos létszám és az élelmezési létszám megkülönböztetésének, hiszen a kaotikus viszonyok között, amikor a kitörők bárhol, bármikor, bármennyien felbukkanhattak, valamennyi szovjet katona potenciális harcolóvá vált, és fegyvert ragadtak nemcsak a törzsek, de még a jelentős arányban nőkből álló híradó- és egészségügyi alakulatok is.

A február 11-én napközben, illetve a kitöréskor bevethető német–magyar védősereg létszámát az utóbbi közel 80 évben alighanem folyamatosan túlbecsülték. Ennek oka, hogy az elhíresült rádióüzenet, amelyet Pfeffer-Wildenbruch¹³ küldött a kitörés megindulása előtt, tartalmaz bizonyos konkrét számokat: 14 300 harcképes és 9600 sebesült német katonáról szól, továbbá 20 000 magyar katonáról is említést tesz.¹⁴ Ugyanakkor a legújabb kutatások szerint ez nem a február 11-ei állapotokat tükrözi, a fent idézett létszám adatok valójában február 9-ére vonatkoztak!¹⁵ Ennek azért van nagy jelentősége, mert valószínű, hogy az utolsó napra megmaradt, majd kitörést vállaló védősereg sokkal kisebb lehetett a február 9-ei csoportosulásnál, hiszen a közbeeső két nap alatt tömegesen adták meg magukat a magyar katonák,¹⁶ továbbá a németek is minden bizonnyal súlyos veszteségeket szenvedtek.¹⁷ Mint a későbbiekben látható lesz, még február 11-én is ellenlökésekre vállalkozott a védősereg, és a Gellért-hegy ostroma is igen véres harcokkal járt, tehát valószínű, hogy a németek körében ne növekedett volna a sebesültek (és az elesettek) száma és aránya. Becslés szintjén február 11-én körülbelül 12 000 harcképes és 10 000 sebesült német katona vélelmezhető a bekerítésben, a magyarok száma pedig alighanem néhány ezer főre tehető (hiszen ha

¹² Ungváry – Ványai 2019. 9. o.

¹³ Karl Pfeffer-Wildenbruch (1888–1971), SS Obergruppenführer, a német IX. SS hegyihadtest parancsnoka, a bekerített német–magyar védősereg parancsnoka.

¹⁴ Ungváry – Ványai 2019. 9. o.

¹⁵ Vö. NARA T733, S272, R304. Felvételszám: 6255660. A hivatkozott német jelentést Számveber Norbert kutatásainak köszönhetően ismerjük. 2021. április 23-án tette közzé a személyes Facebook-profilján, fényképmelléklet kíséretében (<https://www.facebook.com/photo?fbid=3864331250324705&set=pcb.3864338950323935>).

¹⁶ Például a Gellért Szállóban.

¹⁷ Nevenkin 2019. 886–889. o.

1. térkép: A 25. gárda-lövészadosztály hadinaplójához mellékelt térkép vonatkozó részlete

vissza is vonultak a Várba, a harcot szinte kivétel nélkül igyekeztek kerülni). Az, hogy Pfeffer-Wildenbruch miért jelentett február 11-én délután február 9-ei létszámadatokat, nem egyértelmű. A legkézenfekvőbb magyarázatnak az tűnik, hogy fogalma sem volt az általa irányított sereg tényleges állapotáról, és jelentésében a legutolsó hivatalos számokat közölte.

Következzék az egyes szovjet lövészadosztályok harctevékenységének bemutatása a fentebb meghatározott feltételek és szervezőelvek alapján. Az egyes arcvonalszakaszok szemléltetésére szolgáló térkép és a kivágatok a szovjet 25. gárda-lövészadosztály vonatkozó hadinaplójához mellékelte, 1945 nyarán készült térképről származnak.¹⁸

A 109. gárda-lövészadosztály

2. térkép: A 109. gárda-lövészadosztály arcvonalszakasza¹⁹

A szovjet 109. gárda-lövészadosztály Budán északról dél felé haladva²⁰ jutott el arra az arcvonalszakaszra, ahol a kitörés is érte: a Dunától a Fekete Sas utcán keresztül, a Margit körút vonalán, végig a Kis Rókus utcáig. A hadosztály szempontjából legkritikusabb terület egyértelműen a Duna–Margit körút–Bem József utca által

¹⁸ CAMO f. 1102, op. 1, gy. 26. Kezdőlap: 1. 104. o.

¹⁹ CAMO f. 1600, op. 1, gy. 14. Kezdőlap: 1. 58. o.

²⁰ Nevenkin 2019. 790–798. o.

határolt néhány háztömbnyi terület volt: több mint egy héten keresztül folytak itt a harcok, és valódi patthelyzet alakult ki.²¹ Sem a támadók nem tudták folytatni az előrenyomulást, sem a védők nem tudták tartósan megakasztani a szovjet rohamokat. A gyakorlatban ez úgy nézhetett ki, hogy a szovjetek rohamcsoportokkal próbálták megvetni a lábukat az utca túloldalán álló háztömbök falainál, esetleg pár épületbe be is hatoltak, de néhány óra múlva géppuska-, akna- és gyalogsági tüzzel a védők visszaverték a támadókat a megindulási állásokba. Amennyiben egy-egy komolyabb beékelődés létre is jött az arcvonalban akár a védők, akár a támadók rovására, azt jellemzően egy napon belül felszámolta az érintett fél – és ez így zajlott lényegében egész februárban mindössze néhány száz négyzetméteren. A 109. gárda-lövészhadosztály által ellenőrzött további arcvonalszakasz némileg „nyugodtabbnak” bizonyult, vélhetően elsődlegesen északról próbáltak meg eredményt kicsikarni a támadások során. Az alakulat február 11-ei harcjelentése így szól:

„A 109. gárda-lövészadosztály törzsének 039. számú harcjelentése – 1945. február 11.
(Budapest térképvázlat, 470. háztömb²²)

1. Az ellenség folytatja a védekezést a korábbi szakaszon. Műszaki megerősítést végez rajta, illetve golyószóró-, gránátvető- és aknavetőtüzet vezet peremvonalunk ellen. 1945. 02. 11-én 8:45-kor²³ az 1562. számú háztömbből²⁴ a 32. objektum²⁵ irányába egy századnyi gyalogsági erővel, tüzérségi támogatás mellett próbálta támadni harcrendjeinket.²⁶ A támadást visszavertük. Az ellenség légiereje 1945. 02. 10-éről 11-ére virradó éjjel löszert és élelmet szórt a bekerített csoportosulás számára. Kb. 25 bevetést észleltünk.
2. A 109. gárda-lövészadosztály február 10-éről 11-ére virradó éjjel rendezte az alegységek sorait, feltöltötte őket lőszerrel, megfigyelést és felderítést végzett kontroll-foglyok²⁷ ejtése céljából. 1945. 02. 11-én 9:00-kor megerősített rohamcsoportokkal támadásba lendült.
3. A 312. gárda-lövészrezd reggeltől támadott a saját sávjában, heves gyalogsági-, golyószóró- és aknavetőtüzzel találkozott, sikert nem ért el. 1945. 02. 11-én 9:00-kor visszaverte az ellenség gyalogságának századnyi erejű ellenlökését a 32. objektum irányába.

²¹ Nevenkin 2019. 890–894. o.

²² A hadosztálytörzs harcálláspontjának helyszíne, a térképrészleten nem látszik.

²³ Moszkvai idő! A budapesti helyi idő ebben az esetben 6:45 perc. Az időpontokat a szovjetek a mindenkori moszkvai időzónának megfelelően adták meg, amit meghagytam a közölt dokumentumokban. Az egyértelműség kedvéért a tanulmány főszövegében a moszkvai idő DÖLT, a helyi, budapesti idő pedig ÁLLO betűkkel szedett. A két időzóna között az eltérés 2 óra.

²⁴ A Szász Károly utca és a Margit körút sarkán álló háztömbök.

²⁵ Mechwart-liget.

²⁶ Talán a német–magyar védősereg ezt tartotta gyenge pontnak, abból kiindulva, milyen elkeseredetten küzdött a 109. gárda-lövészadosztály a Fekete Sas utca környékén.

²⁷ Olyan típusú hadifoglyok, akikről vélelmezhető, hogy a védősereg pillanatnyi állapotáról, valamint távlati terveiről akár csak szóbeszéd szintjén információval rendelkezhetnek, legalább saját szintjükön.

4. A 306. gárda-lövészezred reggeltől támadott a saját sávjában, az ellenség tömegtüzével találta szemben magát és nem ért el sikert.
5. Az ellenségnek okozott veszteség – megsemmisítve 50 katona és tiszt. Lefogva az ellenség két tüzelőállása. Az ellenség 64 katonája fogságba ejtve.
Saját veszteség: halott – 0, sebesült – 4 fő.
6. A Duna vízszintje 1945. 02. 10 20:00 és 1945. 02. 11 08:00 közt süllyedt 34 cm-t.
7. Elhatározás: Felszámolni a tüzelőállásokat, melyek zavarják a csapatrészek előrehaladását. A csapatrészeket készenlétkben tartani, az ellenség ellenlökéseit visszaverendő. Folytatni a korábbi feladat végrehajtását.

A 109. gárda-lövészadosztály parancsnoka,
Baldinov gárdaezredes [a név kézírással – V. M.]²⁸

Mint olvasható, február 11-e egy átlagos, kemény harcokkal terhelt nap volt a 109. gárda-lövészadosztály számára. Figyelemre méltó, hogy még ekkor is az ellenség ellenlökései nehezítették a feladatok végrehajtását, és az alakulat nem is tudott felmutatni semmi értékelhető eredményt a kitörés megindulásáig. Alighanem jól jött volna a segítség az alárendelt 309. gárda-lövészezredtől, azonban ez az alakulat ekkor nem is állomásozott Budán. A védők ellenlökései egyébként a kitörés szempontjából talán inkább károsnak tekinthetők: emiatt a 109. gárda-lövészadosztályt készenlétkben tartotta a parancsnoka, és az éjjel beálltával meginduló kitörés kevésbé érte készületlenül a szovjet felet. A meglepetés így nem volt teljes, bár a fenti forrás sem beszél arról, hogy számítottak volna egy olyan léptékű hadműveletre, mint amit a kitörés jelentett. Mivel a Margit körút nem minősült főiránynak a kitörés során, és a szovjet fél nem volt teljesen készületlen, a német–magyar védők minden próbálkozása összeomlott az átjutást illetően. A mélységbe beszivárgókat a lövészadosztály tüzérezrede közvetlen irányzással tüzelve semmisítette meg Gül Baba türbéjének körzetében. A szovjet források alapján arra következtethetünk, hogy ezen az arcvonalszakaszon csak annak sikerülhetett túlélni a kitörést, akit a szovjetek észre sem vettek, tehát jellemzően a kis csoportoknak, vagy a magányosan próbálkozóknak volt némi esélye.

A 109. gárda-lövészadosztály kapcsán feltétlenül meg kell említeni, hogy az általában kevés meglepetést tartogató, 1945. február hónapról szóló hadinaplójában szerepel egy meghökkentő bevezető rész 1945. február 11-ére vonatkozóan. Így szól: „1945. év február 11-e. A 75. lövészhadtest 1945. 02. 10-ei rejtjelezett távirata. A foglyok információi és elmondásai alapján az ellenség megpróbálja kijuttatni a bekerített csoportosulását északnyugati irányba. A 109. gárda-lövészadosztály folytatja a megszabott feladat végrehajtását, készenlétkben áll az ellenség támadásának feltartóztatására, mely a bekerítésből való kijutásra irányul. Budapest térképészlet.”²⁹

²⁸ CAMO f. 1302, op. 1, gy. 27. Kezdőlap: 80.

²⁹ CAMO f. 968, op. 1, gy. 233. Kezdőlap: 167. 7. o.

Jelen ismereteink szerint (közel) egykorú³⁰ szovjet hadműveleti dokumentáció rendkívül ritkán támasztja alá azt az elméletet, miszerint a kitörést elárulták volna.³¹ A hivatkozott rejtjelezett táviratnak sem a 75. lövészhadtest anyagaiban, sem más alárendelt lövészadosztályok anyagaiban nem sikerült nyomára bukkanni, még utalás szintjén sem (különös tekintettel a 180. lövészadosztályra, mely a kitörés főirányában helyezkedett el). Megjegyzendő, hogy amennyiben elfogadjuk a távirat létezését, és az már február 10-én beérkezett a 109. gárda-lövészadosztályhoz, a foglyokat legkésőbb február 10-én kellett ejteni (akik az utasítást/elképzelést legkésőbb február 9-én kellett, hogy megtudják). Ez viszont teljesen kizárja, hogy a tényleges kitörésről rendelkezettek volna információval, ugyanis Pfeffer-Wildenbruch, a védősereg német parancsnoka csak február 10-én este, a IX. SS hegyihadtest törzsének megbeszélésén jelentette be, hogy a kitörés mellett döntött. A védők hadosztályparancsnokai (elvi- leg) csak február 11-én 14:00-kor, az ezredparancsnokok 16:00-kor értesültek a tervről; a csapatokhoz az információt 18:00-kor, két órával a roham kezdete előtt küldték meg.³² A fenti, merőben új „árulás-mítosz” úgy illeszthető be az ostrom logikájába, hogy nemcsak a szovjet fél, de a német–magyar védősereg is napok óta érezte, mennyire közeledik az ostrom vége, és hogy az csak kitöréssel zárulhat. Ez egyben azt is jelenti, hogy a kitörésre közösségi igény is mutatkozott – mindkét oldalról, hiszen a szovjetek is tapasztalták, hogy a német csapatok általában az utolsó tőltenyig küzdenek és bekerítésben kitöréssel próbálkoznak. A korszellem ismeretében az igényt alighanem az általános háborús propaganda, a totális háború logikája, valamint az ostrom végén eluralkodó tömegpszichózis hívta életre.

A 180. lövészadosztály

A 180. lövészadosztály – a 109. gárda-lövészadosztályhoz hasonlóan – szintén február lelegeje óta küszködött az előrehaladással saját arcvonalszakaszán.³³ A védők nem adták olcsón azokat az állásokat, ahol február 11-én napközben a 180. lövészadosztály harcolt: a Kis Rókus utcától a Széna tér nyugati felén át, a Széll Kálmán téren keresztül a Gyógyfű utcáig. A február 11-ei hadműveleti összefoglaló jelentés így szól:

³⁰ A hadinapló teljes szövegét 1945. március 2-án véglegesítették.

³¹ A jelenség ugyanakkor nem teljesen egyedülálló: a 109. nagy hatóerejű nehéztüzérandár hadinaplója egy elfogott „vlaszovistát” említ, akinek vallomása szerint további hét személy ment át a Margit körútnál húzódó arcvonalon február 10-én éjjel. Ez egyes vélelmek szerint már a kitörés előkészítésére, mélységi felderítés céljával történt. CAMO f. 9937, op. 1, gy. 45. Kezdlap: 49. 14. o. Idézi Ungváry – Ványai 2019. 12. o.

³² Ungváry 2021. 26–28. o.

³³ Nevenkin 2019. 894–897. o.

3. térkép: A 180. lövészhadosztály arcvonalszakasza³⁴

„A 180. lövészhadosztály törzsének 029. számú hadművelleti összefoglaló jelentése
– 1945. február 11. 20:00
(Budapest térképvázlat, 1140. háztömb³⁵)

1. A hadosztály csapatrészei, folytatva a korábban megszabott feladat végrehajtását, 9:00-kor felújították a támadást. Harcrendjei erőteljes tűzhatásba ütköztek, sikert nem értek el. Folytatják a tűzharcot az ellenséggel a korábbi vonalon.
2. A 86. lövészezred 1945. 02. 11-én 9:00-kor felújította támadótevékenységét, erős tűzellenállással találkozott, sikert nem ért el. Az ezred alegységei tűzharcot vívnak az ellenséggel a korábbi vonalon.

Fogoly és zsákmány nincs. Megsemmisítve az ellenség 10 katonája. Az ezred személyi állományának veszteségei: halott – 1 fő, sebesült – 6 fő, a halottak közt van az ezredtüzérség főnöke, Zajcev őrnagy.³⁶

Ezred-harcálláspont – 1527. háztömb.

³⁴ CAMO f. 1102, op. 1, gy. 26. Kezdőlap: 1. 104. o.

³⁵ A hadosztálytörzs harcálláspontjának helyszíne, a térképrészleten nem látszik.

³⁶ Dmitrij Mihajlovics Zajcev (sz. 1911.), őrnagy. A veszteségi kártonja szerint 1945. február 9-én esett el, holttestét a Városmajor utca 29. szám alatt temették el.

3. A 42. lövészezred³⁷ a korábbi feladatnak megfelelően támadva az ellenség erős tűzellenállása miatt sikert nem ért el. Az ezred alegységei a korábbi vonalon helyezkednek el. Fogoly és zsákmány nincs. Megsemmisítve az ellenség 5 katonája. Az ezred személyi állományának veszteségei: halott – 1 fő, sebesült – 4 fő, ezenkívül megsebesült – 4 fő és légnyomást kapott – 2 fő magyar katona, akik az ezred harcrendjében szolgálnak. Ezred-harcálláspont – 1523. háztömb.
4. A 21. lövészezred 9:00-tól felújítva a támadásokat, erős tűzellenállással találta magát szemben az ellenség harcrendjéből, sikert nem ért el. Folytatja a harcot a korábban elfoglalt vonalakon. Fogoly és zsákmány nincs. Megsemmisítve az ellenség 5 katonája. Az ezred személyi állományának veszteségei: sebesült – 3 fő. Ezred-harcálláspont – 1157. háztömb.
5. 627. tüzérezred – tüzelőállások – a korábbiak szerint. A lövegek közvetlen irányzású tüzével lefogta az ellenség tűzfészeket és megfigyelt célpontjait.
6. 15. önálló páncéltörő tüzérosztály – a hadosztály parancsnokának páncéltörő tartaléka. Tüzelőállások – korábbiak szerint.
7. Szomszédok: jobbra a 297. lövészhadosztály, balra a 109. [gárda-]lövészadosztály.
8. Lőszerrel való ellátottság: puskalőszer – 1,8 lőszerjavadalmazás³⁸, TT-lőszer³⁹ – 1,0 lőszerjavadalmazás, DSK-lőszer⁴⁰ – 1,5 lőszerjavadalmazás, PTR-lőszer⁴¹ – 0,9 lőszerjavadalmazás, kézigránát – 1,5 lőszerjavadalmazás, RPG⁴² – 0,8 lőszerjavadalmazás, 82 mm-es aknagránát – 1,5 lőszerjavadalmazás, 120 mm-es aknagránát – 0,7 lőszerjavadalmazás, 45 mm-es tüzérségi lőszer – 1,3 lőszerjavadalmazás, 76 mm-es ezredtüzérségi lőszer – 0,6 lőszerjavadalmazás, 76 mm-es hadosztálytüzérségi lőszer – 1 lőszerjavadalmazás, 122 mm-es lőszer – 0,4 lőszerjavadalmazás.
9. Kapcsolat a csapatrészekkel és a hadtesttörzsszel: vezetékes, rádiós, összekötőtisztek és lovasfutárok által. A híradóösszeköttetés a nap folyamán kielégítően működött.
10. Hadosztálytörzs – 1140. háztömb.
11. AHadosztály-felvételezőhely és egészségügyi zászlóalj – Üröm. Egészségügyi zászlóalj előrevetett osztága – 1140. háztömb.

Törzsfőnök – Bojev őrnagy

Az 1. osztály főnökének segéd tisztje – Roscsektajov őrnagy.⁴³

A 180. lövészhadosztály alárendeltségében harcoló három lövészezred közül kettőnek sikerült fellelni a február 11-én éjjel kelt harcjelentését. A 21. lövészezred harcjelentése 1945. február 11-én 23:00-kor,⁴⁴ a 86. lövészezred harcjelentése pedig 1945. február 11-én

³⁷ Ez volt az a szovjet lövészezred, amely a Széll Kálmán térnél harcolt, és amelynek arcvonalszakaszán a kitörők főeroi áttörtek február 11-én este.

³⁸ 1 egységnyi lőszerjavadalmazás egyenlő a mennyiséggel, amennyi löszert egy átlagos intenzitású ostromnap alatt az adott alakulat felhasznál.

³⁹ 7,62 × 25 mm.

⁴⁰ 12,7 × 108 mm.

⁴¹ 14,5 × 114 mm.

⁴² Páncéltörő kézigránát (ekkoriban jellemzően RPG-43, bár minden bizonnyal előfordult a régi RPG-40 típus is).

⁴³ CAMO f. 1428, op. 1, gy. 31. Kezdőlap: 29.

⁴⁴ CAMO f. 6138, op. 0274327SZ, gy. 0005. Kezdőlap: 82.

24:00-kor⁴⁵ lett keltezve. Ami azonban ezekben áll, az igen meglepő – egyetlen szó sem esik ugyanis az akkor már 1, illetve 2 órája zajló kitörésről, mindössze sablonos általánosságokat tartalmaznak röviden a megmerevedett arcvonalról. A legkésőbbi időpont, amire ezekben hivatkoznak, a 86. lövészezred harcjelentésében található: 20:00-kor (tehát helyi idő szerint 18:00-kor, mindössze két órával a kitörés kezdete előtt!) 6 magyar katona átjött az arcvonalon és megadta magát.⁴⁶ Az, hogy a kitörésre semmimű utalás nem történt, aligha magyarázható mással, mint azzal, hogy a szóban forgó harcjelentéseket előre megírták, és valójában csak egy adminisztratív teher kipipálása volt a cél, nem az előljáró parancsnokságok sürgős tájékoztatása. Amennyiben tényleg így történt, nehezen hihető az az elmélet, hogy a kitörést elárulták volna – hiszen a lövészezredek a fentiek értelmében olyannyira nem számítottak semmi rendkívüliire, hogy előre megírt jelentéseket küldözgettek a parancsnokságnak. Ha a 42. lövészezred február 11-ének éjjelére vonatkozó harcjelentése sosem kerül elő, talán az tűnhet a legéletszerűbbnek, hogy ők is megírták előre a jelentést, de még elküldeni sem volt módjuk az éppen zajló kitörés miatt, vagy esetleg nem akarták beküldeni az események ismeretében, újat készíteni pedig érthető okokból pillanatnyilag nem állt módjukban.

A 297. lövészhadosztály

4. térkép: A 297. lövészhadosztály arcvonalszakasza⁴⁷

⁴⁵ CAMO f. 6367, op. 0274332SZ, gy. 0011. Kezdőlap: 84.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ CAMO f. 1600, op. 1, gy. 14. Kezdőlap: 1. 58. o.

A 297. lövészadosztály február 11-ére hosszas erőfeszítések után némiképp fellélegezhetett – eddigre ugyanis elfoglalta a teljes Déli pályaudvar,⁴⁸ így kijutott a Vérmező nyugati peremére: a Gyógyfű utcától a mai Kuny Domokos utcáig. A Kuny Domokos utcában azonban nem tudott előrébb jutni, így ott a védők beékelődése miatt az arcvonal körülbelül a mai Kosciuszko Tádé utca vonalát követte, egészen a Pálya utcáig. Ez a sávhatárt jelentette a 297. lövészadosztály és jobb oldali szomszédja, a 108. gárda-lövészadosztály közt. Alább a 297. lövészadosztály február 11-ei harcjelentése:

„A 37. lövészhadtest parancsnokának.

046. számú harcjelentés, a 297. lövészadosztály törzse a 1118. háztömb⁴⁹ körzetében, 1945. február 11. 18:00-ig, térképvázlat – Budapest város.

1. Az ellenség a nap folyamán folytatta a szívós ellenállást a hadosztály arcvonalszakasza előtt, különösen fokozva tüzének aktivitását éjjel és 14–15 órakor. A hadosztály balszárnyán folytatódik a harcokcsik és önjáró lövegek működése, ezek az ALKOTÁS utcát, valamint a 2267. háztömbtől északra lévő jeltelen háztömböt lövik. 6:00-kor tűzérési tűzrajtaütést észleltek az 1057. lövészezred jobbszárnyán. Körülbelül 25 robbanást észleltek. 14:00-kor az ellenség egy géppisztolyos századnyi erővel, 2 harcokcsi támogatásával megpróbált ellenlökésbe átmenni az 1059. lövészezred szakaszán, ám erőit szétszór-tuk.⁵⁰
2. A hadosztály csapatrészei folytatják a korábban megszabott feladat végrehajtását – megtisztítva az ellenségtől a 2267. háztömböt, a jeltelen háztömböt attól északra, illetve az 59. objektum⁵¹ körzetét. Az 1057. lövészezred a 2267. háztömb keleti részének utolsó házában harcol. Az 1059. lövészezred a 2267. háztömbtől közvetlenül északra lévő jeltelen háztömb keleti felében harcol, befejezve annak megtisztítását. Az 1055. lövészezred tűzharcot vív az állomás keleti peremén, biztosítva a hadosztály balszárnyát.
3. Kapcsolat a hadosztály csapatrészeivel: távbeszélő-összeköttetés, valamint összekötő tisztek által.

A 297. szlavjanszki-kirovográdi lövészadosztály parancsnoka
– Kovtun-Sztankevics gárdaezredes

A 297. szlavjanszki-kirovográdi lövészadosztály törzsfőnöke – Orlov őrnagy.”⁵²

⁴⁸ Nevenkin 2019. 885. o.

⁴⁹ A hadosztálytörzs harcálláspontjának helyszíne, a térképrészleten nem látszik.

⁵⁰ A Kuny Domokos utcában lévő beékelődést a védők tehát február 11-én délben egy ellenlökés kibontakoztatására próbálták meg felhasználni, melyben két darab Panzerkampfwagen V (Panther) harcokcsi is részt vett. Ezek közül egyet biztosan kilőttek a szovjetek, a harcokcsi roncsa a közelben került a szovjet zsákmánygyűjtő osztag kezére az ostrom után. A harcokcsi típusának azonosításáért Barnaky Péternek mondok köszönetet.

⁵¹ Déli pályaudvar

⁵² CAMO f. 1600, op. 0000001, gy. 0082A. Kezdőlap: 80.

A kitörés időpontjához rendkívül közel, 21:00-kor (tehát budapesti idő szerint 19:00-kor) a 297. lövészhadosztály törzse leadott egy nagyon hasonló hadműveleti összefoglaló jelentést is, egészen pontosan a 035. számút, ebben azonban egy érdekes, új betoldás is található. Így hangzik: „19:00-kor az 59. objektumtól keletre levő térségbe kivonult az ellenség 10 harcokcsija,⁵³ és felfejlődött az 1059. lövészezred arcvonalszakaszának irányába. Az észlelt harcokcsicsapat ellen tüzérésünk tüzet vezet.”⁵⁴

Utólag, illetve a másik oldal szándékainak ismeretében kétségtelen, hogy ez a Vérmezőn felvonuló, szedett-vedett járművekből álló harccsoport már a kitörésre készült, azonban rendkívül árulkodó, hogy a 297. lövészhadosztály ezt riadó helyett afféle értetlenséggel fogadta. A 37. lövészhadtest parancsnokának küldött jelentésből nem igazán olvasható ki olyan izgalom, amilyen akkor jelentkezett volna, ha a szovjet fél pontosan tudatában lett volna annak, hogy hamarosan elszabadul a pokol Budán. Ráadásul a 297. lövészhadosztály jelen ismereteink szerint segítséget sem kért, és meg sem erősítette a Vérmezőről induló kitörés irányában lévő alegységeit, ami pedig igen logikátlan lenne, ha számított volna a kitörésre. Közvetve tehát ez is azt a feltételezést erősíti, hogy a kitörés pontos részleteit a szovjet fél nem ismerte, vagyis azt a védőknek sikerült titokban tartaniuk. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a 37. lövészhadtest parancsnoka helyi idő szerint 16:00-kor rendelte el a 337. lövészhadosztály átcsoportosítását Budaörs térségéből (tartalékból) a Vérhalom térségébe, amikor nem-hogy a 297. lövészhadosztály hadműveleti összefoglaló jelentését nem ismerte, de még a harcokcsik sem fejlődtek fel a Vérmezőn.⁵⁵

A 297. lövészhadosztály kapcsán szót kell ejteni arról is, hogy e szovjet alakulat működési területén is harcoltak magyar önkéntesek, jelen ismeretek szerint a Kuny Domokos utca–Márvány utca–Pálya utca térségében, veszteségeket szenvedve. Soraikban igen nagy volt a lemorzsolódás, amint az a 297. lövészhadosztály hadinaplójának február 9-ére vonatkozó bejegyzéséből kiolvasható: „Az 1055. lövészezred harcol az 59. számú objektumért. Az 1057. és 1059. lövészezredek szakaszán harcba vetették a hadifogoly-önkéntesekből felállított magyar századot, mely a mi puskáinkkal, géppisztolyainkkal és gránátjainkkal van felfegyverezve. Ezen század kezdeti állapota megegyező [a szovjet csapatokéval – V. M.], amikor megettették, lefördették, felszerelték, felfegyverezték – a morál jó volt. Amikor a századot harcba vetették és elkezdett veszteségeket szenvedni, vélhetően a szálasista agitáció hatására, megjelentek

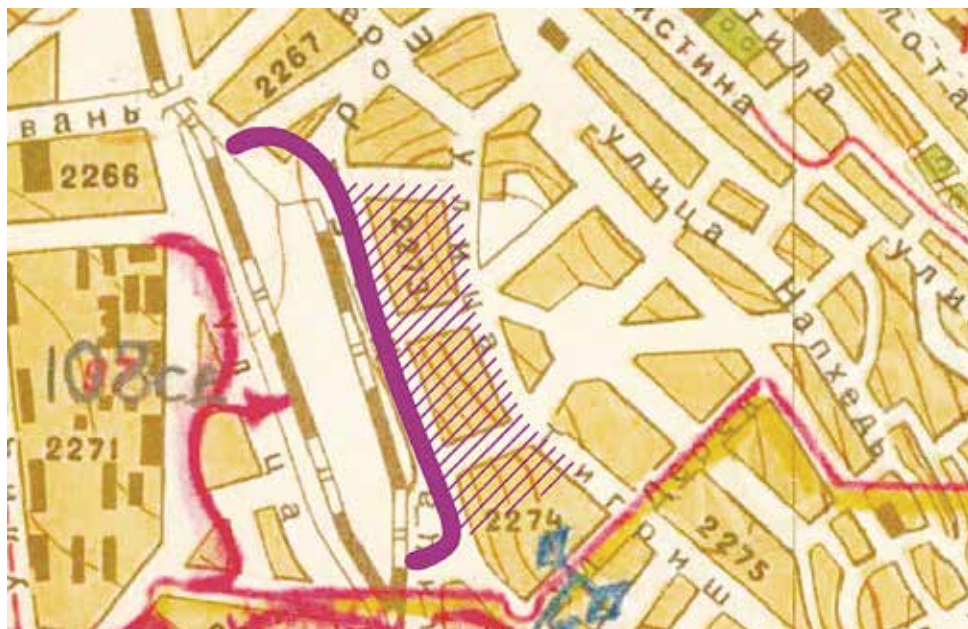
⁵³ A kitörés során kilőtt járművek alapján a csoport többek közt ilyen eszközökből állhatott (zárójelben az eszköz roncsának megtalálási helye): 1-1 Panther (Alkotás utca és Városmajor utca), StuG. III (Maros utca), olasz M15/42 harcokcsi (a Városmajor torkolatánál), Sd.Kfz. 251 (Déli pályaudvar oldala) stb. – A típusok azonosításáért és helyszínhez kötéséért köszönetet mondok Barnaky Péternek.

⁵⁴ CAMO f. 1600, op. 0000001, gy. 0082A. Kezdőlap: 81.

⁵⁵ A szovjet hadvezetés előrelátására ez idáig nem találtam magyarázatot a dokumentumokban. Véleményem szerint az átcsoportosítás középtávú célt szolgálhatott, hogy a további ostromnapok során legyen mélységben települt védelem is, esetleg tartalék.

ilyen vélemények: »Azt hittük, hogy a magyar hadsereg állományában fogunk harcolni, erre alárendeltek minket az orosz hadseregnek stb.« Végül az ezredparancsnokok kérdést tettek fel: »Ki akar harcolni?« – 14 fő adott pozitív választ, ezek folytatták az aktív harctevékenységet. A többit lefegyverezték, aztán elküldték őket a hadifogoly-gyűjtőpontra.”⁵⁶

A 108. gárda-lövészadosztály

5. térkép: A 108. gárda-lövészadosztály arcvonalszakasza⁵⁷

A Déli pályaudvar vágányain kemény harcok árán átverekedve magát, a 108. gárda-lövészadosztály az ostrom utolsó napjaiban felzárkózott a Mészáros utca északi felére. Célkitűzése, hogy a védőket visszaszorítsa a Krisztina tér mögé,⁵⁸ azonban sosem valósult meg – február 11-ének patthelyzete után a védők is eltűntek az arcvonaltúloldaláról, és a 108. gárda-lövészadosztály sem maradt a helyén: február 12-én már a XII. kerületben üldözte a kitörőket.⁵⁹ A február 11-ei ütközetnapról e tanulmány készítése idején csak a lövészadosztály hadinaplójában sikerült leírást találni. Ez így szól:

⁵⁶ CAMO f. 1600, op. 1, gy. 14. Kezdőlap: l. 49. o.

⁵⁷ Uo. Kezdőlap: l. 58. o.

⁵⁸ Nevenkin 2019. 885. o.

⁵⁹ Ungváry – Ványai 2019. 26. o.

„Február 11. Az ellenség ellenállása a legmagasabb szintet éri el. A németek megerősítették a peremvonalukat élőerővel és tüzfegyverekkel, a támadó alegységek ellen szüntelen tüzcsapásokat hajtanak végre. Az ellenség peremvonalában minden egyes házat tüzelőállássá alakítottak a németek. Az épületek megközelítési útvonalaikat gyalogsági tűz alatt tartják. Az utcák és átjárók az épületek közt el vannak torlaszolva, vagy átvágták őket összefüggő árkokkal. A hadosztály arcvonala előtt észelve 8–10 harckocsi és 4 önjáró löveg, amelyek mint mozgó tüzelőállások működnek.

A hadosztály csapatrészei, leküzdve az ellenség által telepített akadályokat és emeletről emeletre rohamozva a megerősített épületeket, a nap végére elfoglaltak tíz házat a következő háztömbökben: 2274., 2273., jeltelen háztömb a 2274. háztömbtől északra, valamint jeltelen háztömb a 2273. háztömbtől északra.

311. gárda-lövészezred – hétórai harc után, mely kézitusáig fajult, elfoglalt egy négyemeletes házat a 2274. háztömbben.

27. önálló rohamzászlóalj⁶⁰ – kiverte az ellenséget három házból.

305. gárda-lövészezred – elfoglalt hat megerősített épületet.

A roham során meg lett semmisítve az ellenség 150 katonája és tisztje, továbbá 2 löveg, 13 golyószóró, 1 lövészpáncélos.

Zsákmányolva: golyószóró – 7, puska – 104, gépkocsi – 53, motorkerékpár – 8, vonatató – 6.

Fogoly: 150 fő.

A hadosztály veszteségei: halott – 13, sebesült – 53 fő.⁶¹

A 108. gárda-lövészadosztály parancsnoka, Dunajev gárdaezredes, és a lövészadosztály törzsfőnöke, Szaveljev gárdaalezredes február 11-én este két harcintézkedést is kiadott, az egyiket 22:00-kor,⁶² a másikat 24:00-kor.⁶³ Az ezekben foglalt közölnivalók remekül illusztrálják azt, hogyan érte a kitörés a Vörös Hadsereget. Teljes szövegük alább olvasható.

„A 108. gárda-lövészadosztály törzsének 45. számú harcintézkedése. 1945. 02. 11. 22:00. Budapest térképvázlat, 1:15000 méretarány.

Az ellenség, kiszorulva Buda déli részéből, bekerített csoportosulásának főerőit összpontosította Buda központi részén, és folytatja a szívós ellenállást csapataink támadása ellen. Nincs kizárva a bekerítési gyűrű áttörésére irányuló próbálkozások lehetősége északnyugati vagy nyugati irányba.

⁶⁰ Olyan szovjet tisztből felállított büntetőalakulat, akiknek általában az volt a „bűne”, hogy korábban hadifogságba estek (és nem küzdöttek halálukig az ellenség ellen). A hadifogságból kiszabadulva, újra a Vörös Hadseregbe kerülve ezeknek a személyeknek bizonyítaniuk kellett hűségüket – a legkeményebb harcokban, ahol nem volt szempont a túlélés esélye. Vélhetően hadbírószágon elítélt szovjet tisztiek is kaphattak olyan büntetést, amelynek értelmében tisztí rohamzászlóaljba irányították őket.

⁶¹ CAMO f. 1299, op. 1, gy. 9. Kezdőlap: 1. 344.o.

⁶² Uo. op. 1, gy. 18. Kezdőlap: 52.

⁶³ Uo. Kezdőlap: 53.

MEGPARANCSOLOM:

1. Az ezredek parancsnokainak az éjjel folyamán előrevonni a teljes közvetlen irányzású tüzérseget, közvetlenül a gyalogság harcrendjébe, valamint a feltöltést lőszerrel. Fokozni az éberséget közvetlenül a peremvonalon és készenlétben lenni az ellenség esetleges támadásainak elhárítására. Önálló felderítőosztagokkal és kisebb rohamcsoportok működésével az ellenség felderítését végezni – foglyok ejtésének és az elfoglalt arcvonalszakasz műszaki megerősítésének feladatával.
2. 1945. 02. 12. reggelétől a főerőkkel folytatni a korábban megszabott feladat végrehajtását.
Készenlét a rohamra – 1945. 02. 12. 9:00.
Általános roham kezdete – 1945. 02. 12. 10:00.
3. Jelentéseket bemutatni: a rohamra való készülségről és a roham kezdetéről, a továbbiakban óránként.

A 108. gárda-lövészadosztály parancsnoka – Dunajev gárdaezredes
A hadosztály törzsfőnöke – Szaveljev gárdaalezredes⁶⁴

Az időpont nem tévedés – a fenti jelentés valóban a kitöréssel percre pontosan egyszerűre kelt. A kitörés (meg nem erősített) híre persze azonnal eljutott a 108. gárda-lövészadosztályhoz is, így két órával az előző után újabb harcintézkedés született:

„A 108. gárda-lövészadosztály törzsének 46. számú harcintézkedése. 1945. 02. 11.
24:00. Budapest térképvázlat, 1:15000 méretarány

Az ellenség, a 37. lövészhadtest törzse által szolgáltatott, meg nem erősített adatok alapján, átszivárgott a balszomszéd⁶⁵ harcrendjén OLASZ FASOR⁶⁶–RETEK [utca] irányába, és kijutott az állomáshoz⁶⁷ és a 30. számú objektumhoz.⁶⁸

MEGPARANCSOLOM:

1. A 308. gárda-lövészezred – riadó szerint induljon el az elfoglalt arcvonalszakaszcsoportokról és foglaljon védelmi állást az 1530. tömb⁶⁹ és a 29. objektum vonalán,⁷⁰ lezárva a Pasaréti és a Budakeszi utcákat, nem engedve az ellenség további átszivárgását északnyugati és nyugati irányokba.
Az ezred parancsnoka sürgősen indítson felderítést a 30. objektum irányába és az OLASZ FASOR–RETEK utca hosszában, az ellenség tényleges helyzetének megállapítása feladatával.
2. A 311., 305. gárda-lövészezredek és a 27. önálló rohamzászlóalj parancsnokai hajtsanak végre minden elővigyázatossági intézkedést, az alegységeket helyezték harc-

⁶⁴ CAMO f. 1299, op. 1, gy. 18. Kezdőlap: 52.

⁶⁵ A 180. lövészadosztály.

⁶⁶ Ma Szilágyi Erzsébet fasor.

⁶⁷ A fogaskerekű megállója.

⁶⁸ A fogaskerekű végállomása/garázsa.

⁶⁹ Hargita utca–Rhédey utca által határolt háztömb.

⁷⁰ Új Szent János Kórház.

készültségbe, megakadályozva az ellenség átszivárgását. És aktív tevékenységekkel a saját irányokba folytatni a megszabott feladat végrehajtását.

3. Jelentéseket bemutatni: Rádión – a megindulásról, az arcvonalszakasz elfoglalásáról, a harcérintkezésről, az ellenségről, a továbbiakban 30 percenként.

A 108. gárda-lövészadosztály parancsnoka – Dunajev gárdaezredes
A hadosztály törzsfőnöke – Szaveljev gárdaalezredes.”⁷¹

Aligha szorul bővebb magyarázatra a 108. gárda-lövészadosztály készületlensége a kitörésre; hiszen még február 11-én este 8-kor (!) is a másnap reggeli rohamot tervezte, a korábbi napok mintájára.

A 25. gárda-lövészadosztály

6. térkép: A 25. gárda-lövészadosztály arcvonalszakasza⁷²

A 25. gárda-lövészadosztály február 11-én már napok óta próbált betörni a Naphegy térségébe (majd onnan tovább a Tabán felé), ám a védők elkeseredett ellenállása, harcokcsikkal támogatott ellenlökései rendre meghiúsították a próbálkozásokat.⁷³

⁷¹ CAMO f. 1299, op. 1, gy. 18. Kezdőlap: 53.

⁷² CAMO f. 1102, op. 1, gy. 26. Kezdőlap: 1. 104. o.

⁷³ Nevenkin 2019. 885. o.

A Mészáros utca déli fele–Hegyalja út–Berényi utca körzetében elakadt hadosztály hadműveleti összefoglaló jelentése íy ír február 11-éről:

„A 25. lövészadosztály⁷⁴ törzsének 0029. számú hadműveleti összefoglaló jelentése.
1897. háztömb,⁷⁵ 1945. február 11. 21:00
Budapest térképvázlat.

1. Az ellenség a Lágymányosról a királyi palota körzetében levő belső védelmi vonalra visszavonuló csoportjának biztosítása céljából megerősítette a hadosztály arcvonalszakasza előtt korábban működő harccsoportokat (13. páncélosadosztály, Feldherrnhalle SA gépesített hadosztály, 271. gyalghadosztály, 8. és 22. SS lovasadosztályok) nagyszámú golyószóróval, önjáró lövegekkel, lövészpáncélosokkal, valamint légvédelmi lövegekkel, közvetlen irányzással telepítve. Bármilyen áron próbálta megtartani a birtokolt háztömböket a Tigris utcától délnyugatra, melyek kulcsfontosságú állásokat jelentettek a királyi palotához vezető megközelítési utakon.
Az ellenség légierjeje folytatta az élelmiszer és a lőszer ledobását ejtőernyővel az ellenség helyőrsége számára a királyi palota körzetében. 25 »JU–52« bevetés észlelve.
2. A 25. gárda-lövészadosztály 1945. 02. 10-én 20:00-tól harcba vetette a 81. gárda-lövészezredet a 320. lövészadosztály balszárnya mögül, rohamcsoportokkal működve. 8:00-tól felújította a támadást a Dunához való kijutás céljával. Elkeseredett ellenállással találkozott az ellenség részéről, mely befészkelte magát a komolyan megerősített és a nagyszámú golyószóróval ellátott kőépületekbe a 2574., 2571., 2553., 2548. számú háztömbökben, valamint a 2275. háztömbtől délnyugatra levő jeltelen háztömbben, golyószóró- és gyalogsági tömegtüzzel, a Tigris utca hosszában cirkáló körülbelül 10 darab harckocsi és lövészpáncélos tüzével,⁷⁶ közvetlen irányzásra felállított légvédelmi lövegek tüzével, valamint erős aknatüzzel a királyi palota körzetéből, így a napi feladatot nem teljesítette. A minden egyes megerősített épületért, az épületek minden emeletéért folytatott heves harcok eredményeképp, súlyos veszteségeket szenvedve, elfoglalta a következő háztömböket: 2573., 2553., 2552., 2551. és elkeseredett harcot vív a 2574. és a 2561. háztömbért, valamint a 2275. háztömbtől délnyugatra levő jeltelen háztömbért.
3. A 81. gárda-lövészezred átcsoportosulás után 1945. 02. 10-én 20:00-tól a 2572. háztömb körzetéből rohamcsoportokkal támadta a 2552., 2553, 2571. háztömbök délnyugati részét. Tevékenysége során együttműködött a 78. gárda-lövészezreddel a nevezett háztömbök elfoglalásában. Reggeltől átcsoportosítást végzett, és megtisztítván az ellenség maradványaitól a 2573. háztömböt, betört a 2574. háztömb délnyugati részében lévő önálló épületekbe, ahol súlyos harcot vív az ellenséggel, akinek tevékenységét kb. 5 harckocsi és 4 közvetlen irányzásra felállított légvédelmi löveg támogatja. Egy századdal délkeletről támad a 2571. háztömbre, a 78. gárda-lövészezred tevékenységének biztosítása céljából.
Az ezred veszteségei: halott 6, sebesült 18.

⁷⁴ Az eredeti szövegben nem szerepel a „gárda” kitétel.

⁷⁵ A hadosztálytörzs harcálláspontjának helyszíne, a térképrészleten nem látszik.

⁷⁶ Jelentősen túlbecsült szám a harckocsikra vonatkozóan.

4. A 78. gárda-lövészezred éjszakai tevékenységek eredményeképp rohamcsoportokkal megtisztította a 2551. háztömböt. 8:00-tól a 81. gárda-lövészezreddel együttműködve, súlyos harc eredményeképpen, felszámolva az ellenség helyőrségeit az általuk tápon-
tökká alakított épületekben, teljesen megtisztította a 2552., 2553. háztömböket. A nap
folyamán folyamatosan támadott nyugatról a 2571. háztömb irányába. Találkozva az
ellenség által birtokolt masszív kőépületek elkeseredett védelmével, nagyszámú golyó-
szóró és lövészpáncélos oldalazótüzével, melyek a nyugat felől lévő háztömb megkö-
zelítési útját fedezték, súlyos veszteségeket szenvedve sikert nem ért el.
18:00-ra átcsoportosítást végrehajtva, a főcsapást a 2571. háztömbre méri dél felől.
Az ezred veszteségei – 6 halott, 46 sebesült.
5. A 73. gárda-lövészezred az éjszaka és a nap folyamán heves harcokat vívott a 2548.
háztömb birtokba vételéért, valamint a jeltelen háztömbökért a 2275. háztömbtől dél-
nyugatra, de csak jelentéktelen eredményeket ért el. Az ellenség elkeseredett ellenál-
lást tanúsít, mindenáron meg akarja tartani a nevezett háztömböket, mert azok a kirá-
lyi palota megközelítési útjain kulcsfontosságú állásoknak minősülnek. Az alakulat
házakban felállított 15 golyószóró tüzével, 5-6 harckocsi és lövészpáncélos tüzével
a Tigris utca vonaláról, melyek minden megközelítési útvonalat tűz alatt tartottak
a nevezett háztömbök irányába, 2-3 közvetlen irányzásra felállított légvédelmi löveg
tüzével, aknavetők tömegtüzével találkozott. A minden épületért, minden emeletért
és minden szobáért vívott elkeseredett harcok eredményeképpen a nagy épületekben
a 2548. háztömb túlnyomó részét elfoglalta, és harcot vezet az ellenség helyőrségé-
nek felszámolására a háztömb keleti felében levő masszív épületben. Ebben az épü-
letben az alsó szintet a mi alegységeink birtokolják, a 3-4. emelet az ellenség kezén
van, akit onnan kézigránatokkal és lángszórókkal üznek ki.
Az ezred veszteségei: 8 halott, 46 sebesült.
6. Az ellenség veszteségei: 165 katona és tiszt elpusztítva, megsemmisítve 7 golyószóró,
egy 88 mm-es légvédelmi löveg, egy aknavetőüteg. Foglyul ejtve 53 fő, zsákmányol-
va 15 golyószóró, 5 löveg, 400 puska, 4 gépfegyver, 28 gépkocsi, 70 szekér, 15 ló.
7. Lőszerral való ellátottság lőszerjavadalmazás szerint:
82 mm-es aknagránát – 1,3; 120 mm-es aknagránát – 0,73; 45 mm-es tüzérségi lö-
vedék – 1,85; 76 mm-es 27 M. ezredtüzérségi lövedék – 2,8; 76 mm-es 43 M. ezred-
tüzérségi lövedék – 0,52; 76 mm-es hadosztálytüzérségi lövedék – 0,55; 122 mm-es
lövedék – 0,24.
8. Kapcsolat a hadtesttörzsszel és a csapatrészekkel – korábbi híradóeszközökkel.
9. Harcálláspont: 1897. háztömb.

A 25. gárda-lövészadosztály törzsfőnöke – Narver gárdaezredes
Az 1. osztály főnöke – Ivanov gárdaőrnagy.”⁷⁷

A 25. gárda-lövészadosztály egyáltalán nem volt érintett a kitérés első szakasza so-
rán: ahogy megszűnt az ellenállás az arcvonaltúloldalán (ezt igen hamar észrevette),
gyakorlatilag ellenállás nélkül – mégis igen óvatosan – benyomult a Várba.⁷⁸

⁷⁷ CAMO f. 1102, op. 0000001, gy. 0032. Kezdőlap: 29.

⁷⁸ Ungváry – Ványai 2019. 17. o.

már megkezdődött a kitérés, amikor még (meg nem határozható számú) védő/cspadába esett katona nem adta meg magát a Citadella erődjében. Sajnos a jelentésben magyar önkéntesekről nincs információ.⁸¹

A körülményekről részletesebb képet alkot a 320. lövészadosztály törzsének február 11-én, 21:00-kor kelt 41. számú harcintézkedése, amelyben egy órával a kitérés kezdete előtt szabtak feladatokat az alárendelt ezredek számára. Ennek teljes szövege a következő:

„A 320. lövészadosztály törzsének 0041/OP. számú harcintézkedése.
1945. 02. 11. 21:00. Budapest térképvázlat.

Az ellenség a nap folyamán próbálta feltartóztatni a hadosztály csapatrészeinek támadását az erődhez vezető megközelítési útvonalokról (128. objektum⁸²). A hadosztály csapatrészeinek határozott támadó harctevékenysége következtében az elfoglalt terepszakasról visszavertük [az ellenséget], azt részben megsemmisítve, részben beszorítva az erődbe, ahol felszámolásra került.

A palota irányából, módszeres tüzérségi tűzrajtaütésekkel a hadosztály harcrendjén, az ellenség a tüzeléssel segítséget nyújt csapdába ejtett csoportjának az erőd körzetében.

A hadosztály csapatrészei az 1945. 02. 11-ről 02. 12-ére virradó éjjel felszámolják az ellenség körülzárt csoportját az erőd körzetében. Részleges átcsoportosítást hajtanak végre, készenlétben 1945. 02. 12-én reggeltől arra, hogy átmenjenek támadásba a 127.⁸³ és 104. objektum⁸⁴ irányába.

MEGPARANCSOLOM:

1. A 481. lövészezred éjszakai tevékenységekkel számolja fel az ellenség körülzárt csoportját az erőd körzetében. A feladat végeztével érjen ki a következő vonalra: erőd, 2575. háztömb déli része, készenlétben 1945. 02. 12-én reggeltől arra, hogy átmenjen támadásba a 127. objektum általános irányába, azzal a közelebbi feladattal, hogy foglalja el a 127. objektumot és a 2576. háztömböt. A továbbiakban folytassa a támadást a Duna mentén a 123. objektum⁸⁵ irányába.
2. A 478. lövészezred éjszakai tevékenységekkel érjen ki a következő vonalra: (kizárva) 2575. háztömb, jeltelen háztömb (a 2573. háztömbtől északnyugatra). Álljon készenlétben a támadásra 1945. 02. 12-én reggeltől a 104. objektum irányába, a következő közelebbi feladattal: kiérni a FELSŐHEGY utcára.⁸⁶ A továbbiakban fejlessze ki a sikert a 104. objektum irányába.
3. A 476. lövészezred 24:00-ra összpontosuljon a 2578., 2579. háztömbben készenlétben 1945. 02. 12-én reggeltől arra, hogy átmenjen támadásba, kifejlessze az első lépcső sikerét a jobbszárny mögül vagy a balszárny mögül, a helyzettől függően.

⁸¹ CAMO f. 1633, op. 0000001, gy. 0078. Kezdőlap: 107.

⁸² Citadella.

⁸³ Rudas Gyógyfürdő.

⁸⁴ Rác Fürdő.

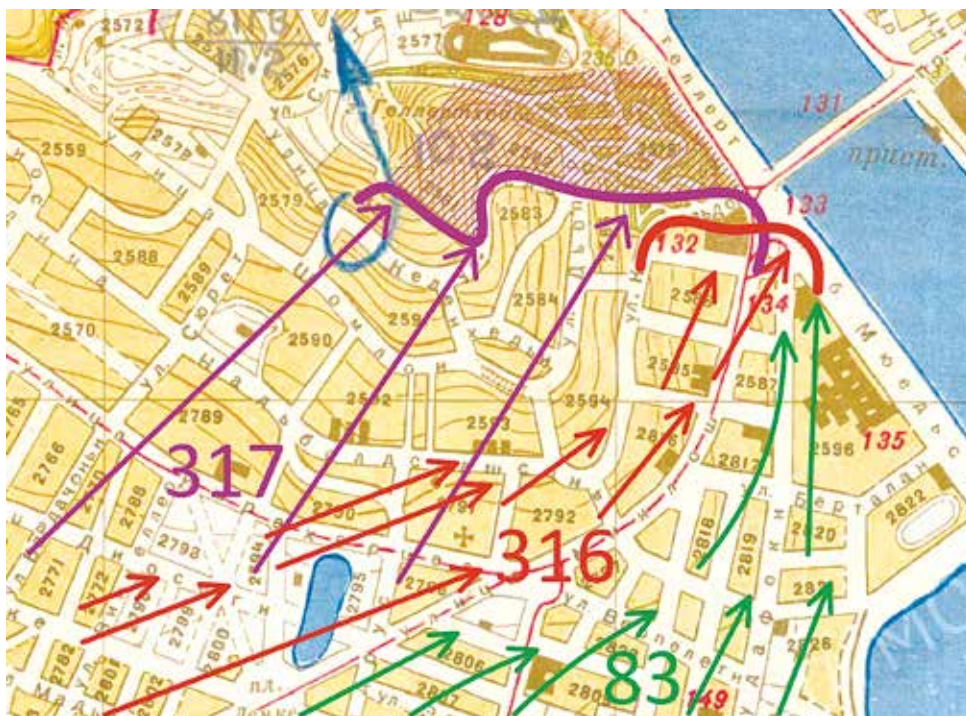
⁸⁵ A 123. objektum a pesti oldalon található, vélhetően elírás, és a 103. objektumra értendő (mely a Királyi Palotát takarja).

⁸⁶ Egykori utca a Tabánban. 1945-ben már nem létezett, csak a régi térképek jelezték a helyét.

4. A hadosztály tüzérségének parancsnoka ossza el és szervezze meg a tüzet az utasításaimnak megfelelően.
5. A csapatrészek parancsnokai az éjszaka folyamán végezzenek felderítést:
A 481. lövészerred a 127. objektum irányába.
A 478. lövészerred a 104. objektum irányába.
6. Készülét a támadásra: 8:00. A támadás kezdete kifejezett harcintézkedéssel.
7. A kézhezvételt megerősíteni, a teljesítésről jelenteni, a leadott harcintézkedések másolatait bemutatni a hadosztálytörzsnek.

A 320. jenakijevszki vörös zászlós, Szuvorov-renddel kitüntetett lövészhadosztály parancsnoka – Burik ezredes
A hadosztály törzsfőnöke – Novikov gárdaalezredes.”⁸⁷

Látható módon a 320. lövészhadosztály nem számolt sem azzal, hogy – a Citadella elfoglalását követően – a Vár harc nélkül a birtokába kerülhet (még egy órával a kitörés előtt sem!), sem azzal, hogy február 12-én a XII. kerületben fog harcolni a kitörők csoportjaival.

8. térkép: A 316. és a 317. lövészhadosztály, valamint a 83. önálló tengerészgyalog-dandár arcvonalszakasza⁸⁸

⁸⁷ CAMO f. 1633, op. 1, gy. 76. Kezdőlap: 225.

⁸⁸ CAMO f. 1102, op. 1, gy. 26. Kezdőlap: 1. 104. o.

A 317. lövészadosztály a Gellért-hegy délnyugati lejtőin tört a Citadella felé, így támogatva az ostromot és egyre szorosabbra vonva a bekerítési gyűrűt.⁸⁹ A Gellért-hegyen február 10-én és 11-én a szovjet iratok szerint is igen zavaros viszonyok uralkodtak – vagy nem volt egyértelmű arcvonal, vagy ha volt is, az annyira kanyargós volt, hogy nehezen volt átlátható a helyzet. Az bizonyos, hogy a 317. lövészadosztály igen szorosan együttműködött a 320. lövészadosztállyal. A 317. hadosztály február 11-ei tényleges, megvalósult harctevékenységről jelenleg leginkább annak napi harcjelentése szolgáltat információt:

„A 18. gárda-lövészhadtest törzsfőnökének.

A 317. lövészadosztály törzsének 082. számú harcjelentése.

1945. február 11. 18:00.

Budapest térképvázlat, 1:15 000 méretarány.

1. A hadosztály csapatrészei, végrehajtva a korábban megszabott feladatot, 1945. 02. 11-én 09:00-tól folytatják a támadást a korábbi irányba, a korábbi feladatnak megfelelően. Az ellenség szívós ellenállását leküzdve teljesen megtisztították a következő háztömböket: 2772, 2771, 2788, 2770, 2790, jeltelen háztömb attól északra, 2592, 2590, 2589, 2591, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, és harcot vívnak a 2585. és a 2576. háztömbökért. 1945. 02. 11-én 15:10-re a 761. lövészrezd 2. zászlóalja kijutott a Dunához, északra fordítva az arcvonalat, megkerülve keletről az erődöt (128. objektum).
2. Veszteségek: Pontosított veszteségek február 10-én: 12 halott, 32 sebesült. Előzetes jelentés 11-ére: 7 halott, 34 sebesült.
Ellenségnek okozott veszteség: harcképtelenné téve 150 katona és tiszt, megsemmisítve 22 géppuska és golyószóró, 6 tüzfészek lefogva.
ZSÁKMÁNY: harcokcsi – 7, különböző lövegek – 21, tüzérdepó – 1, géppisztoly – 200, aknavető – 17, gépkocsi – 67, puska – 570, golyószóró – 27.
Fogságba ejtve az ellenség 450 tisztje és katonája.
3. Az ellenség folytatja a szívós ellenállást a közbeeső arcvonalon a hadosztály támadó csapatrészei ellen, erős gyalogsági-golyószóró tüzet vezet, időközönként rövid aknavető-tűzcsapásokat hajt végre az erőd (128. objektum) körzetéből.

A 317. lövészadosztály törzsfőnöke – Raga gárdaalezredes

A 317. lövészadosztály törzse 1. osztályának főnöke – Szmirnov őrnagy.”⁹⁰

Bár a szűkszavú jelentés minden bizonnyal kemény harcokat takar, az azért kiolvasható a sorok közül, hogy nem ez az arcvonalszakasz volt a leghevesebb harcok színtere. 12-én, a zajló kitörés felszámolásában ez az alakulat is szerepet kapott: Pesthidegkút környékének erdeiben üldözte a németeket, a Vár birtokbavételében nem vett részt.

⁸⁹ Nevenkin 2019. 888–889. o.

⁹⁰ CAMO f. 1628, op. 1, gy. 47. Kezdőlap: 90.

A 316. lövészadosztály

Az utolsóként vizsgálandó lövészadosztály dél felől nyomult északra, így fűzve egyre szorosabbra a bekerítést, és folyamatosan visszavonulásra készítette a védőket a Gellért-hegyre.⁹¹ A hegy csúcsáig már nem tört előre, a Citadella ostromában nem vett részt, az kizárólag a 320., a 317. lövészadosztályokra, valamint a 83. önálló tenzeresgyalog-dandárra hárult.⁹² A 316. lövészadosztály feladata, úgy tűnik, inkább a Gellért-hegy déli lejtőjének, annak nagyvárosi jelleget mutató részének elfoglalása és biztosítása volt. A budapesti idő szerint február 11-én *este* 9-kor leadott hadműveleti összefoglaló jelentés nagyszámú „lemaradó” ellenség fogságba eséséről is tudósít – ezt a mozzanatot a szakirodalom korábban is ismerte, de nem egykorú dokumentációkból.

„A 316. lövészadosztály törzsének 003/OP. számú hadműveleti összefoglaló jelentése.

1945. február 11. 23:00

Budapest térképvázlat.

1. A hadosztály a nap folyamán utcai harcokat vívott Buda déli részében. A nap első felében megtörve az ellenség ellenállását a LENKE tér körzetében, rohamcsoportok szüntelen támadásával, közvetlen irányzású tüzérségi tűz támogatása mellett, az 1073. és az 1075. lövészezredek háztömböt háztömb után tisztítottak meg, és 18:00-ra kijutottak a DUNA folyó nyugati partjára, a 134.⁹³ és 132.⁹⁴ objektumok körzetében, ezzel egyidejűleg elfoglalva a 2784. háztömböt, a jeltelen háztömböt attól keletre, a 2802., 2801., 2782. háztömböket, a 2782. háztömbtől nyugatra levő háztömböt, a jeltelen háztömböt a 2802. háztömbtől keletre, a LENKE teret, továbbá a 2800., 2799., 2798., 2772., 2795., 2794., 2798., 2796., 2792., 2791., 2790. háztömböket, a 2790. háztömbtől északra levő jeltelen háztömböt, a 2816., 2594., 2593., 2592. [háztömböket], a 2593. háztömbtől északra levő jeltelen háztömböt, a 2595., 2587., 2586. háztömböket, illetve a 134. és 132. objektumokat.
A harc során szét lettek verve: a magyarok 10. gyalghadosztálya, a németek 13. gyalghadosztálya,⁹⁵ valamint az ellenség más csapatrészei.
A hadosztály tüzérségei közvetlen irányzású tüzérséggel támogatták a rohamcsoportok támadását, megsemmisítették az előretörést zavaró tüzelőállásokat. Az önjáró tüzérsztyály rohamcsoportok harcrendjében működött.
2. Az ellenség a hadosztály csapatrészeinek támadásba lendülésével elkeseredett ellenállást fejtett ki, erőteljes géppisztolytűzet vezetett a harccsoportok harcrendje ellen, továbbá aknatűzet, gyakori tűzcsapásokkal.
3. A harc során az ellenség 150 fő halottat veszített, az előzetes adatok alapján több, mint 4500 magyar–német katona és tiszt esett fogságba, ebből kb. 600 fő beteg vagy sebesült (kórházban).

⁹¹ Nevenkin 2019. 888–889. o.

⁹² Továbbá aránylag sok magyar önkéntesre.

⁹³ Műegyetem, CH épület (Vegyészkar).

⁹⁴ Gellért Szálló.

⁹⁵ Téves alakulatnév, helyesen: német 13. páncélosadosztály.

Fogságba esett a (magyar) 10. gyaloghadosztály parancsnoka, LEGOTSZKIJ ezredes⁹⁶; BUDAPEST város légvédelmének komendánsa – VASODI ERLI vezérőrnagy.⁹⁷

Megsemmisítve: 18 géppuskafészek, 2 harckocsi, 12 aknavető, 14 gránátvető.

Zsákmányolva:⁹⁸ 20 harckocsi, 32 önjáró löveg, kb. 500 gépkocsi, 40 löveg, 60 golyószóró, 150 géppisztoly, 100 motorkerékpár, 300 pisztoly, 3000 puska, 300 ló, 150 szerkér, 20 vontatójármű, 6 különböző raktár/depó. (A harckocsik, önjáró lövegek, gépkocsik, motorkerékpárok, lövegek üzemképességének mértéke nem tisztázott.)

A hadosztály csapatrészeinek veszteségei: 18 halott, 40 fő sebesült.

Megrongálódott: 7 darab golyószóró, 4 darab 76 mm-es ágyú, egy darab 120 mm-es tarack, 2 darab 45 mm-es ágyú.

4. Kapcsolat a csapatrészekkel megvalósult: távbeszélővel, összekötőtisztekkel, küldöncökkel. A távbeszélő-összeköttetés megszakításokkal működött, aknatűz okozta szakadások miatt.
5. A hadosztály sávjában az utak kielégítő állapotúak.
6. Lőszerrel való ellátottság: puskalőszerrel, PPS-lőszerrel⁹⁹ 0,5 lőszerjavadalmozás, aknákkal 0,5 lőszerjavadalmozás, 45 mm-es tüzérségi lövedékkel 0,2 lőszerjavadalmozás, 76 mm-es tüzérségi lövedékkel 0,3 lőszerjavadalmozás, 122 mm-es taracklövedékkel 0,6 lőszerjavadalmozás.

A 316. lövészadosztály törzsfőnöke – Jermolajev ezredes

A 316. lövészadosztály hadműveleti osztályának főnöke – Szavkin alezredes.¹⁰⁰

A kitörés során a 316. lövészadosztály sietve az Orbán-hegy térségébe vonult, ahol reggeltől harcolt a kitörő csoportokkal. Február 12-én délről északra haladva fésülte át a XII. kerületet. Ahogy korábban valamennyi esetben, most is az tűnik ki a jelentésből, hogy a kitöréssel kapcsolatos harccselekmények nem megelőző jellegűek voltak, inkább „tűzoltásról” árulkodnak. Ennek aligha lehet más oka, mint az, hogy a kitörés pontos részletei valóban nem voltak ismertek a szovjet fél számára.

Összegzés

Február 11-ének harccselekményeiből, illetve az ezeket megőrkítő dokumentumokból arra következtethetünk, hogy a szovjet hadosztályparancsnokságok és törzsek egyáltalán nem számítottak arra, hogy ez lesz az utolsó, klasszikus ostrommal telő nap Budán. Valamennyi arcvonalszakaszon a „megszokott” módon zajlottak a harcok, és tervezték a további előretörést. A február 11-ére datálható veszteségeket célszerűnek

⁹⁶ Lehoczky Lajos (1896–1983).

⁹⁷ Vasadi Ernő (életrajzi adatait nem találtam).

⁹⁸ Az orosz dokumentum szörendje alapján – ahol előbb szerepel a tétel, és aztán a mennyiség – ezek körülbelüli számokként értelmezendők.

⁹⁹ 7,62 × 25 mm.

¹⁰⁰ CAMO f. 1626, op. 1, gy. 35. Kezdőlap: 4.

tűnik rekonstruálni, mert ez mindig sokat elmond a harc jellegéről (ám jelentősen más számszövegből, mint a szöveges leírások).

Az alábbi táblázat kétféle forrásból vett veszteségeket tüntet fel – az első oszlopban szerepelnek összegyűjtve és összesítve a korábbiakban idézett dokumentumok vonatkozó részadatai, míg a második oszlop az érintett szovjet alakulatok veszteségi kártonjai és veszteségi kimutatásai alapján feltárt veszteségeket mutatja.¹⁰¹ Az adatok 99%-ban olyan személyeket foglalnak magukban, akik a kitörés előtt estek el, tűntek el, haltak bele sebesülésbe, ugyanis a kitörés során keletkezett veszteségeket jellemzően 12-ére „könyvelték”.

Szovjet lövészadosztály	Veszteségek hadműveleti iratokból (fő)¹⁰²	Veszteségek veszteségi kimutatásokról (fő)
109. gárda-lövészadosztály	0	8 ¹⁰³
180. lövészadosztály	2	14
297. lövészadosztály	12 ¹⁰⁴	21
108. gárda-lövészadosztály	13	4
25. gárda-lövészadosztály	20	21
320. lövészadosztály	nincs adat	13
317. lövészadosztály	7	12
316. lövészadosztály	18	8
Összesen	72¹⁰⁵	101¹⁰⁶

2. táblázat: Az 1945. február 11-i szovjet élőerő-veszteségek

A táblázathoz feltétlenül szükséges néhány megjegyzést fűzni, amelyek magyarázhatják az eltéréseket, ugyanakkor már első pillantásra szembeötlő, hogy a 320. lövészadosztály hiányzó adatát is figyelembe véve, mennyire egybevág a végső számok: nagyságrendileg 100 fő lehetett a reális szovjet veszteség – halott/sebesülésbe belehalt/

¹⁰¹ Az adatok forrása Ványai 2020. 163. o. A módszertan a hivatkozott tanulmányban olvasható.

¹⁰² E helyen megjegyzendő, hogy a teljes Budapesti Csoportra vonatkozó hadinapló 1945. február 11-én összesen 98 fő halotról és 347 fő sebesültről tesz említést. CAMO f. 857, op. 1, gy. 158. Kezdőlap: 1. 57. o.

¹⁰³ Ebből 7 fő halálának oka: „mérgezés”. Tehát az ütközetnap során legfeljebb 1 fő halott valószínűsíthető harcselekményekkel összefüggésben.

¹⁰⁴ Bár a jelen tanulmányban nem idéztem teljes terjedelmében, a 297. lövészadosztály 035. számú hadműveleti összefoglaló jelentésében megtalálható ez az adat. CAMO f. 1600, op. 0000001, gy. 0082A. Kezdőlap: 81.

¹⁰⁵ Február 11-ére a szovjet 83. önálló tengerészgyalog-dandár napi jelentésében 10 fő halott és 23 fő sebesült veszteséget jelentett (magyar önkénteseket nem beleszámolva). *Harsányi* 1969. 727. o.

¹⁰⁶ A szovjet 83. önálló tengerészgyalog-dandár saját veszteségi kimutatásaiban február 11-ére 15 fő halottat regisztrált.

eltűnt – február 11-én a bekerítési gyűrű teljes arcvonalan. A sebesültek száma ennek körülbelül háromszorosát-négyszeresét tehetné ki, tehát körülbelül 300-400 fő szovjet sebesült valószínűsíthető. Megjegyzendő még, hogy a magyar önkéntesek veszteségei – amelyek a táblázatban nem jelennek meg – tovább emelik a támadók összesített veszteségi adatait.

A táblázatban a veszteségi kimutatások számai jellemzően magasabbak, ennek oka abban keresendő, hogy ezekbe már belefoglalták azokat is, akik súlyos sebesüléseikbe (gyakran szinte azonnal) behaltak, míg a hadműveleti iratokban ennek nem tulajdonítottak jelentőséget, adott esetben akár még nem szenvedtek ki a szerencsétlenek a sorok gépeléséig. Eltűnteket egyáltalán nem vesznek számba a harcjelentésekben és hadműveleti összefoglaló jelentésekben, ez is okozhat eltérést. A fenti törvényszerűségek alól két kivétel mutatkozik: a 108. gárda-lövészadosztály, valamint a 316. lövészadosztály. A 108. gárda-lövészadosztály esetében a magyarázat kézenfekvőnek tűnik, alighanem a hadinaplóban a hadosztály-veszteségek közé számolták a 27. önálló rohamzászlóalj veszteségeit is. A 316. lövészadosztály esetében viszont egyelőre nincs utalás büntetőalakulat részvételére, február 10-én pedig még nem is volt harcérintkezésben az ellenséggel, tehát kizárható, hogy a veszteségeket „tömbösítve” jelentették volna. Alighanem – a 108. gárda-lövészadosztály példájából kiindulva – a 316. lövészadosztály működési sávjában is kellett lennie büntetőalakulatnak/rohamzászlóaljnak, ez magyarázná, hogy miért nem egyeznek a veszteségi kartonokon rögzített, ténylegesen a 316. lövészadosztályban szolgálók veszteségei,¹⁰⁷ illetve a hadműveleti összefoglaló jelentésben foglalt veszteségi számok. Amennyiben valaha is sikerül kizárni egy „idegen” alakulat működését a 316. lövészadosztály sávjában, egyetlen lehetséges magyarázatként csak az jöhet szóba, hogy bizonyos veszteségi kartonok és kimutatások megsemmisültek, vagy egyéb okokból nem kutathatók.

A kitörés során a bekerítési gyűrűn érdekes változás történt a harcok dinamikájában: annak két elkülönülő fele – a budai „városi”, valamint a Gellért-hegyi „erdős” terepszakasz addig ott nem jellemző mozgások színtere lett. Az északi, városias részen, ahol korábban akár egy hétig is megmerevedett arcvonalon folyt a reménytelen küzdelem, hirtelen kaotikus, áttekinthetetlen helyzet állt elő. Ezzel szemben a Gellért-hegy február 11-én estére lényegében elcsendesült, a védők lehúzódtak az északi lejtőkön, vissza a Várba, így meglehetősen egyértelmű volt a szituáció a szembenálló felek viszonyában. Átmeneti területként nagyjából a 108. gárda-lövészadosztály, valamint a 25. gárda-lövészadosztály működési sávja határozható meg, ahol a nevezett alakulatok – a jelentések alapján legalábbis – maguk sem tudták, mi történik, mennyire súlyos a helyzet, és ők mennyire érintettek. Mindennek azért van jelentősége, mert felveti azt a problémakört, hogy ha a szovjetek a gyűrű északi felén egy stabilizált, jól áttekinthető, olykor kiépített védelemmel rendelkező vonalat birtokoltak, miért tudta

¹⁰⁷ A 316. lövészadosztály veszteségeit többször ellenőriztem, lövészezredek szerinti bontásban is.

azt mégis átszakítani a kitörő csoportosulás – legalábbis a Széna téren és a Vérmezőnél? Ennek oka abban keresendő, hogy a szovjetek nem számítottak a kitörésre 1945. február 11-én, így budapesti idő szerint 20:00 órai kezdettel a helyi létszámfőlényben lévő védők – kihasználva a meglepetés erejét – a szűk áttörési sávon sikeresek tudtak lenni. Ha a kitörést elárulták volna, vagy bármilyen módon információt szerzett volna róla a Vörös Hadsereg, könnyen meg lehetett volna akadályozni az áttörést. Ehhez ugyanis rendelkezésre állt annyi tartalék, hogy az Új Szent János Kórház elérése előtt, néhány óra alatt vérbe fojthassák az egészet. Ehelyett azonban egy négy napig tartó embervadászat kezdődött egy fél megyényi területen, tehát a védősereg kicsúszott az ostromlók kezei közül – ha csak pár órára/napra is.

Az előzőekben vizsgált hadműveleti iratok ismeretében valószínűleg tünik az a feltételezés, hogy a szovjet fél tudott a kitörésről, ám engedte azt, és az állt érdekében, ha semmilyen ellenintézkedést nem foganatosít. Valójában az látszik, hogy igen nagy zavart és kapkodást okozott a kitörés megindulása, és készületlenül is érte a szovjet felet – amely percek alatt volt kénytelen támadásból védelembe átmenni.

A Vörös Hadsereg az ostrom során többször is készült a védők kitörésére, és egész éjjel riadókészültségben tartott bizonyos egységeket. A teljesség igénye nélkül ilyen napok voltak például 1945. január 13-a, vagy január 30-a.¹⁰⁸ Azonban semmi nem utal arra, hogy február 11-én este bárki is riadókészültségben állt volna az arcvonal szovjet oldalán, és akár csak kisebb ellenlökésre is számítottak volna.¹⁰⁹ A Vérmezőn felvonult szedett-vedett páncéloscsoport sem ébresztett gyanút a 297. lövészadosztály parancsnokságán, de még a 37. lövészhadtest törzsében sem. Ez azért fontos vetülete a kitörésnek, mert még jobban aláhúzza annak többször, több helyen hangsúlyozott eleve esélytelen jellegét. A kísérlet hiába okozott meglepetést, még így is néhány óra alatt teljesen összeomlott a Margit körúton, és csak a Széll Kálmán tér–Városmajor utca felé sikerült Budapest védőinek áttörni. A rohamot elrendelő német parancsnok felelőssége így azért nagyobb a hadműveletként alig értelmezhető kitörés kapcsán, mert nem az árulás volt az oka a kudarcnak, hanem az, hogy saját részről semmilyen feltétel nem volt adott, ami akár csak valószínűsíthette volna a sikert (amennyiben sikerként az állomány kímélését, a hadműveleti cél teljesülését vagy a jövőre vonatkozó kedvezőbb kilátások kicsikarását értjük).

A kitörés szomorú módon illeszkedik Budapest 1945. évi szovjet ostromának teljes történetébe – értelme¹¹⁰ és jelentősége minimális volt, ám rengeteg ember halt bele fölöslegesen. Ezekre az elesettekre emlékezni kell, a viselt egyenruhától függetlenül.

¹⁰⁸ Ungváry – Ványai 2019. 10. o.

¹⁰⁹ A 109. gárda-lövészadosztály szabályt erősítő kivételként megemlítené, de még ez a lövészadosztály is csak készenlében volt, és nem riadókészültségben.

¹¹⁰ A teljes védőseregből kb. 700 fő érte el a saját vonalakat. Ungváry 1998. 207. o.

BIBLIOGRÁFIA ÉS RÖVIDÍTÉSEK

- CAMO Centralnij Arhiv Minyisztyersztva Oboroni Rosszjiszkoj Fe-
gyeraciji (Oroszországi Föderáció Védelmi Minisztériumá-
nak Központi Irattára), Podolszk
- Harsányi* 2019. Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen. Szerk. *Harsá-
nyi János*. 2. kiad. Budapest, 1969.
- Gosztonyi* 1998. *Gosztonyi Péter*: Budapest lángokban. Budapest, 1998.
- NARA National Archives and Records Administration (Nemzeti
Levéltár és Iratigazgatás), Washington D.C.
- Nevenkin* 2019. *Nevenkin, Kamen*: A Budapest erőd. Keszthely, 2019.
- Pamjaty Naroda Pamjaty Naroda 1941–1945. (A CAMO által üzemeltetett
weboldal.) <https://pamyat-naroda.ru/> (A letöltés időpontja:
2021. november 2.)
- Ungváry* 1998. *Ungváry Krisztián*: Budapest ostroma. 3. kiad. Budapest,
1998.
- Ungváry* 2021. *Ungváry Krisztián*: Utak a senkiföldjén. Budapest, 2021.
- Ungváry – Ványai*
2019. *Ungváry Krisztián – Ványai Márton*: „...Nagyrésze meg-
semmisült...” A német–magyar védősereg kitörési kísérlete
Budapestről a szovjet hadműveleti iratok tükrében – 1945.
február 11. *Clio Műhelytanulmányok*, 2019/1. sz. [https://epa.
oszk.hu/03400/03463/00004/pdf/](https://epa.oszk.hu/03400/03463/00004/pdf/) (A letöltés időpontja: 2021.
november 2.)
- Ványai* 2020. *Ványai Márton*: A Vörös Hadsereg személyi állományának
veszteségei az 1945. évi budai kitörési kísérlet során. *Had-
történelmi Közlemények*, 133. (2020) 1. sz. 157–172. o.

Márton Ványai

THE CALM BEFORE THE STORM

Military Actions of the Red Army in Buda During the Hours Preceding the Break-Out

(Summary)

The tragic grand finale of the siege of Budapest in 1944–1945, the so-called *break-out* of February 11th – when the defending German and Hungarian forces tried to break through the encircling offensive of the Soviet army – has been extensively researched, it is still a mythical event to this day. To understand this military action, it is necessary to reconstruct the immediate antecedents because they frame the whole historical moment. The analysis has a Soviet perspective because the Red Army had the initiative until the break-out, but also because the relevant sources of Soviet forces previously unknown have become available to research, and it seems necessary to introduce them to the scientific scene. According to the author’s aspiration, the one-sided

narrative has a critical attitude (depending on the possibilities), while the logical framework of the study is provided by the battlefield locations of the Soviet rifle divisions participating in the offensive. From a methodological point of view, the siege of 11 February comes to life mainly based on primary sources, with a special emphasis on casualties.

Márton Ványai

RUHE VOR DEM STURM

Die Kampfätigkeit der Roten Armee auf dem Gebiet von Buda
in den Stunden vor dem Ausbruch

(Resümee)

Das tragische Ende der Belagerung Budapests in den Jahren 1944–1945, der Ausbruch, ist Gegenstand zahlreicher Forschungen, bleibt aber bis heute ein mythisches Ereignis. Um ihn zu verstehen, ist es unerlässlich, die unmittelbare Vorgeschichte zu rekonstruieren, denn diese bildet den Rahmen für den gesamten historischen Moment. Die Analyse erfolgt aus sowjetischer Sicht, was einerseits dadurch gerechtfertigt ist, dass die Rote Armee bis zum Ausbruch des Krieges die Initiative hatte, und dass andererseits die einschlägigen Quellen der sowjetischen Streitkräfte bisher unbekannt waren und es notwendig erscheint, diese in den wissenschaftlichen Diskurs einzubeziehen. Die einseitige Narrative soll auch (so weit wie möglich) kritisch sein, wobei die Lage der sowjetischen Schützendivisionen auf dem Schlachtfeld den logischen Rahmen bildet. In methodologischer Hinsicht wird der 11. Februar als Belagerungstag vor allem anhand von Primärquellen beschrieben, wobei der besondere Schwerpunkt auf den Verlusten liegt.

Márton Ványai

LE CALME AVANT LA TEMPÊTE

L'opération de l'Armée rouge dans la zone de Buda dans les heures précédant la sortie

(Résumé)

La fin tragique du siège de Budapest en 1944–1945, dite la sortie, a fait l'objet de nombreuses recherches. Néanmoins, elle reste à ce jour un événement mythique. Pour la comprendre, il est essentiel de reconstituer les antécédents immédiats, car ils encadrent ce moment historique. L'analyse reflète le point de vue soviétique, ce qui est justifié par le fait que l'Armée rouge a eu l'initiative jusqu'à la sortie et que les sources pertinentes des forces soviétiques étaient jusqu'alors inconnues et qu'il semble opportun de les inclure dans le discours scientifique. Le récit unilatéral se veut également critique (dans la mesure du possible) la position des divisions de fusiliers soviétiques sur le champ de bataille lui sert de cadre logique. D'un point de vue méthodologique, la journée de siège du 11 février est racontée principalement à partir de sources primaires en insistant sur les pertes.

Мартон Ваньяи

ЗАТИШЬЕ ПЕРЕД БУРЕЙ

Боевая деятельность Красной Армии в часы перед прорывом в районе Буды

(Резюме)

Трагическое окончание осады Будапешта в 1944–1945 гг., прорыв, уже чрезвычайно широко исследован, но не смотря на это до сегодняшнего дня остается мифическим событием. Чтобы понять это, безусловно необходимо реконструировать непосредственные предшествующие события, потому что они ставят в рамки весь исторический момент. В анализе присутствует советская точка зрения, обоснованная, с одной стороны, тем, что инициатива до прорыва была за Красной Армией, а с другой стороны, тем, что соответствующие источники советских сил были неизвестны до тех пор, и представляется необходимым включить их в научный дискурс. Односторонняя нарратива также служит стремлению к критическому подходу (в зависимости от возможностей), в качестве логической основы служит расположению советских стрелковых дивизий на поле боя. С методической точки зрения на основе большинства первоисточников оживает день осады 11-ого февраля, с особым подчёркиванием потерь.

Horváth Csaba

VISSZATÉRTEK

A MAGYAR KIRÁLYI 3. HONVÉD HADSEREG
A DÉLVIDÉKEN (1941. ÁPRILIS)

